

MA'NAVIY BARKAMOL AVLODNI TARBIYALASH OMILLARI

Qiyom Nazarov,
f.f.d., professor

Annotatsiya

Maqolada yoshlarni ma'naviy-axloqiy barkamol etib tarbiyalash, ularga gumanitar ta'lim-tarbiya berishni sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, sifatli ta'lim, gumanitar tarbiya, yosh avlod tarbiyasi

Annotation

The article analyzes topical issues related to the upbringing of the spiritually developed young generation and the role of humanitarian education in this process.

Keywords: education and upbringing, quality education, humanitarian education, upbringing of the younger generation.

Bugungi globallashib borayotgan dunyoning barqaror va tinch yashayotgan xalqning mustahkam takomil topishiga rahna soladigan, uning madaniyatiga, milliy qadriyatlariga madaniy tarbiya tizimiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan tahdidlarning ko'payib borayotganligi har birimizni yuragimizda hadikni uyg'otmoqda. Nega deganda, yurtimizdagi mavjud uzluksiz ta'lim tizimi aholining beshdan bir qismini qamragan xolos. Mazkur tizimni qamrab olgan yoshlardan tashqari aholining juda katta qismi orasida ta'lim va tarbiya sohasini tizimli yo'lga qo'yishni, bunda milliy qadriyatlarga sodiqlikka erishish zarurati bugungi kunning talabiga aylandi.

Aynan shu jihatdan ta'lim-tarbiya bir tomondan, yuksak madaniyatli jamiyatni barpo etishda asosiy negizi, ikkinchidan esa, barkamol avlodni shakllantirishning ma'rifiy vositasi bo'lib hisoblanadi. Bu sohada yurtimizda barkamol avlodni shakllantirish, yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismonan sog'lom etib tarbiyalash, ularni olib borilayotgan islohotlarning faol ishtirokchisiga aylantirishga qaratilgan chora-tadbirlar izchil amalga oshirilmoqda. Prezidentimiz tomonidan ishlab chiqilgan "Yangi O'zbekiston 2030 strategiyasi"da bu boradagi amalga oshirilishi zarur bo'lgan faoliyat yo'nalishlari aniq-tiniq belgilab berilgan.

Mazkur strategiyada kelgusi 7 yillik muddati ichida, ya'ni 2030 yilgacha erishilishi ko'zda tutilgan maqsadlar islohotlarning bardavom bo'lishidan dalolat beradi. Bu yo'nalishda bog'chalarga bo'lgan ehtiyoj 2030 yilgacha 100 foizga qondiriladi. Maktab etishmovchiligi muammosi esa 7 yil davomida har yili 500 mingtadan o'quvchi o'rni, jami 2,5 millionta qo'shimcha o'rin yaratish orqali hal qilinishi aytilyapti. O'zbekistondagi bog'cha va maktablarning hammasi filtrlangan ichimlik suvi bilan ta'minlanishi va'da qilindi. Keyingi 7 yilda har bitta bog'chada kompyuter sinfi, har bitta maktabda esa boshlang'ich sinf o'quvchilarining hammasiga etadigan ta'lim planshetlari bo'ladi. Informatika fanini o'qitish 1-sinfdan boshlanadi. Barcha maktablarga chet eldan chet tili o'qituvchilari olib kelinadi. Chekka hududlarda bepul maktab avtobuslari qatnay boshlaydi.

Bularning barchasi mamlakatimizda sifatli ta'limni amalga oshirish va ma'rifatli avlodni tarbiyalash imkoniyatlarini yanada kengaytiradi, albatta.

Ammo Prezident asarlari hamda mazkur yo‘nalishdagi qaror va farmonlarda ushbu sohadagi ishlar tahlili bilan birga, quyidagi muammolar saqlanib qolayotganligiga alohida e’tibor qaratilgan. Xususan:

birinchidan, yosh avlod ongiga Vatanga sodiqlik va uning taqdiri uchun daxldorlik hissini singdirishga, ularda yot g‘oya va qarashlarning salbiy ta’siriga nisbatan mafkuraviy immunitetni shakllantirishga qaratilgan chora-tadbirlar etarli darajada samara bermayapti;

ikkinchidan, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik, diniy bag‘rikenglik va millatlararo totuvlikni mustahkamlash, shuningdek, ekstremizm, terrorizm va boshqa buzg‘unchi g‘oyalarga nisbatan murosasizlikni shakllantirish yuzasidan davlat organlari va jamoat tashkilotlarining faoliyati hamon talab darajasida emas;

uchinchidan, o‘quvchi-yoshlarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish uchun zarur bo‘lgan madaniy-ko‘ngilochar obektlar, maktabdan tashqari ta’lim muassasalari, shu jumladan, joylarda turli ijodiy va ta’lim to‘garaklari, sport seksiyalarining etishmasligi bolalarning sog‘lom ruhda tarbiyalanishiga va to‘g‘ri hayot yo‘lini tanlashiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda;

to‘rtinchidan, o‘qituvchi va murabbiylarning ijtimoiy mavqei va nufuzi pasayib ketganligi, ularni moddiy va ma’naviy rag‘batlantirish tizimi bugungi kun talabiga mutlaqo javob bermasligi yosh avlodni o‘qitish va tarbiyalash hamda mustaqil dunyoqarashini shakllantirish borasida jiddiy muammolarni keltirib chiqarmoqda;

beshinchidan, yoshlarning oliy ta’lim muassasalariga qamrab olinish darajasi pastligi, etakchi xorijiy oliy ta’lim muassasalari bilan o‘zaro hamkorlik etarlicha yo‘lga qo‘yilmaganligi malakali kadrlarning etishmasligiga va olib borilayotgan islohotlardan ko‘zlangan maqsadga to‘liq erishilmasligiga sabab bo‘lmoqda;

oltinchidan, sohada qonun buzilishi holatlarining saqlanib qolayotganligi, shu jumladan, yoshlarni qo‘llab-quvvatlashga ajratilayotgan mablag‘larning maqsadli sarflanishida nazoratning etarli darajada emasligi tizimli muammolarni yuzaga chiqarmoqda.

Bularning barchasi esa o‘z navbatida, bir tomondan, yoshlarni amalga oshirilayotgan islohotlarni yanada chuqurlashtirish jarayonlariga faol jalb etish, ularning huquq va erkinligi hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilishni ta’minlash, ikkinchidan esa, ularning ma’naviy, ma’rifiy va intellektual darajasini yuksaltirish, madaniy saviyasini oshirish, milliy qadriyatlarga sodiqligini yangi bosqichga olib chiqish borasidagi faoliyatni izchil davom ettirishni talab qiladi. Ayni paytda yosh avlodni yuksak ma’naviy qadriyatlar asosida tarbiyalash, huquqiy va siyosiy madaniyatini oshirish, “ommaviy madaniyat” va yot g‘oyalar ta’siridan asrash, ularda sog‘lom turmush tarzini shakllantirish eng ustuvor vazifalardan biridir.

Afsuski, keyingi yillarda ta’lim tizimida o‘z o‘rniga ega bo‘lgan, dunyoqarashi keng, o‘z fuqarolik pozitsiyasida sobit turadigan, har tomonlama barkamol va ma’naviy etuk yoshlarni tarbiyalashga xizmat qiladigan ayrim ijtimoiy-tarbiyaviy fanlarning o‘quv rejalaridan chiqarib tashlanishi, o‘quv soatlarining keskin qisqartirilishi milliy taraqqiyot jarayonlariga daxldorlik hissi va faol vatanparvarlik tuyg‘usi susayishiga olib kelmoqda.

Ayrim ta’lim muassasalarida bu soha bilan bog‘liq ishlarga ikkinchi darajali vazifa sifatida qaralayotgani, ushbu yo‘nalishdagi ba’zi fakultet va kafedralarning

qo‘shib yuborilgani, ularning soni qisqarib, tarkibi esa haddan ziyod kengayib ketgani natijasida mazkur tuzilmalarni boshqarish hamda faoliyatini tashkil qilish samaradorligi pasayib ketgan.

Ijtimoiy-tarbiyaviy fan vakillari, professor-o‘qituvchilar faoliyatini tashkil qilishda ushbu soha xususiyatlari va metodologiyasi talablari etarli darajada hisobga olinmagan, bu boradagi o‘quv yuklamalarida dars soatlari ortib ketgan. Bu esa mazkur sohadagi o‘qituvchilar faoliyatining samarasi keskin pasayishiga sabab bo‘lmoqda.

Milliy o‘zlikni anglash va mustahkamlash jarayonlariga turli yot g‘oyalarning salbiy ta’siri ortib borayotgan bugungi kun voqeligi Taraqqiyot strategiyasi bilan bog‘liq yangilanish sur‘atlari, jamiyatimizning rivojlangan davlatlarga xos zamonaviy qiyofasini shakllantirishga qaratilgan keng qamrovli islohotlar bilan birgalikda ijtimoiy-tarbiyaviy fanlar bo‘yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshirishni talab qilmoqda.

Bugungi voqeliklar nuqtai nazaridan ijtimoiy fanlarning o‘tgan davri ortda qoldi, soxta tushuncha va tamoyillarga ehtiyojmand voqelik yo‘qoldi. Endilikda nima oq va nimaning qoraligi ham ayon bo‘ldi. Aslida, masala bunda emas, chunki u davr o‘tdi, uning ijtimoiy fanlari o‘tmishga aylandi. Ammo ijtimoiy fanlarning o‘zi o‘zgardimi? U hayotimizning barcha sohalarida amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida yangilanib borayotgan jamiyatimiz manfaatlariga xizmat qiladigan, zamonga mos, davr bilan hamnafas va bugungi hayot talablariga javob bera oladigan fanlarga aylana oldimi? Shu sohada xizmat qilayotganlar, ya’ni biz o‘z tafakkurimiz, hayotga va fanga munosabatimizni bugungi kun talablariga mos tarzda o‘zgartira oldikmi? Bu borada olib borilayotgan tadqiqotlar va himoya qilinayotgan dissertatsiyalarning “foydali ish koeffitsenti” qanday? Ularning qanchasi hozirgi davr talablariga, yangilanayotgan jamiyat ehtiyojlariga javob bera oladi? Bu muhim savollar barchamizni o‘ylantiradi, bezovta qiladi, albatta.

Mazkur savollar bilan bog‘liq masalalarning bir necha jihati borki, bu avvalo, shu yo‘nalishdagi inkor va yangilanish dialektikasini to‘g‘ri tushunish, ijtimoiy fanlarni davr talablari darajasida o‘rgatish, tadqiqotlarni samarali tashkillashtirish va ilmiy kadrlarning salohiyati, eng asosiysi, bu sohada xizmat qilayotgan kishilar, ya’ni barchamizning dunyoqarashimiz va mas’uliyatni his qilishimiz bilan bog‘liqligi, shubhasiz.

Hozirgi kunda jahon taraqqiyotining ustuvor xususiyatlariga aylanayotgan globallashuv jarayonlari, keng miqyosli integratsiya, fan-texnika hamda axborot texnologiyasining beqiyos rivojlanishi ham sohaga jiddiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Bunday sharoitda milliy o‘zlikni saqlash, xalqimizning azaliy qadriyatlarini asrab-avaylash va kelajak avlodlarga omon-eson etkazish, miqyosi har yili ikki marta ko‘payib borayotgan son-sanoqsiz axborotlar dunyosida adashib qolmaslik, bu borada ham “oq va qora”ni ajrata olish ko‘nikmasini shakllantirish nihoyatda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Shu bilan birga, bugungi dunyo nafaqat globallashib yoki axborotlashib, balki texnokratlashib ham bormoqda. Mutaxassislar fikricha, buning natijasida shakllanayotgan texnokrat inson robotga o‘xshaydi, u ko‘proq vertual dunyoda yashaydi, asta-sekin boshqalardan uzoqlashib, jamiyatdan ajrala boshlaydi. Unga tarix nidolari, bobolar yodi, xalqi va yurtining o‘tmishi hamda kelajagi oldidagi qarzdorlik

hissi begona, qalbida bokira tuyg'ularga o'rin yo'q. U xalq dostonlarini o'qimaydi, baxshilarning xonishlarini tushunmaydi, milliy qo'shiqlarimizni hirgoyi qilolmaydi, mumtoz musiqalarimizni tinglab, "sel bo'lib oqmaydi". U qaerda yaxshi yashasa, o'sha er uning vatani, unga hech kim tegmasa, o'z telefoni va komp'yuterlari dunyosiga "ko'milib" o'tirish uchun sharoit bo'lsa, bas.

Zamonaviy ijtimoiy fanlar bu bilan kelisha olmaydi. Agar u o'z tushuncha va tamoyillarini xalq maqsadlariga moslashtira oladigan, qonun va kategoriyalar echimini davr talablaridan izlaydigan hushyor va ogoh insonlarni tarbiyalash davr ehtiyoji ekanini anglamasa, haqiqiy ijtimoiy fanlarga aylana olmaydi.

Shu munosabat bilan ta'kidlash joizki, jahon xalqlari ijtimoiy tafakkurida gumanitarizm va texnokratizmning o'zaro munosabati, ularning hayotdagi o'рни va ahamiyati masalasiga doir turli xil qarashlar tarixi uzoq asrlardan buyon davom etib kelmoqda. Bu borada "Texnik bilimlar va aniq fanlarning ko'lami va ta'siri haddan ortib ketmayaptimi?"- degan xavotirlar bilan birga "Ijtimoiy fanlar mavhum va amaliy ahamiyatga ega emas, shuning uchun ularning keragi yo'q", kabi iddaolarning tarixi ham xuddi shunday olis o'tmishdan boshlangan.

Aslida, bu ikkala jabha bir tananing ikki qismi, bir yaproqning ikki tomoni, qushning ikki qanoti kabi bir butun, uzviy bog'liq va ajralmasdir. Aniq fanlar rivoji va texnik taraqqiyotsiz har qanday jamiyat hayoti va uning kelajagini tasavvur etib bo'lmagani kabi, ma'naviyat tamoyillari, axloqiy qadriyatlar va ezgu g'oyalar asosida barkamol avlodni voyaga etkazadigan, uning dunyoqarashi va tafakkurini shakllantiradigan ijtimoiy fanlar, xususan falsafiy bilimlarsiz hushyor va ogoh, bugungi dunyoda ro'y berayotgan voqealar mohiyatini to'g'ri angelaydigan, ularga daxldorlik hissi bilan yondoshadigan zamonaviy insonni tarbiyalab bo'lmaydi.

Bu esa, o'z navbatida, soha mutasaddilari va mutaxassislarining davr ehtiyojlarini chuqur anglashi, uning talablarini to'g'ri tushunishi lozimligini ko'rsatadi. Ayni paytda, mazkur sohadagi faoliyatning barcha yo'nalishlarini qamrab olgan va 2023-2030 yillarga mo'ljallangan maxsus Dastur ishlab chiqish va unda quyidagilarni belgilash zarurati etilgan:

o'quv dasturlarida nazarda tutilgan milliy qadriyat va an'analarga oid tushunchalarni mustahkamlash, axloqiy me'yor va tamoyillarni o'zlashtirish bo'yicha ta'lim-tarbiya, targ'ibot va tashviqot ishlarini tizimli tashkil qilish, bu borada faoliyat usullarini bosqichma bosqich takomillashtirib borish;

o'quvchi va talabalarni milliy o'zlikni anglash, xalqimizning o'ziga xos urf-odatlariga hurmat ruhida tarbiyalash choralarini belgilash;

yoshlarni turli ichki va tashqi tahdidlardan himoya qilish va ularga qarshi kurashishda ma'naviy-ma'rifiy va g'oyaviy-tarbiyaviy omillardan samarali foydalanish imkoniyatini kengaytirishga qaratilgan mexanizmni shakllantirish;

ta'lim tizimida ijtimoiy-tarbiyaviy fanlar mazmunining real hayot, yoshlar ma'naviy ehtiyojlari va faoliyat sohalari bilan bog'liqligini ta'minlash, o'quv rejalari va dasturlarini uzviylik va uzluksizlik asosida tayyorlash, mazkur fanlarni o'qitishga tizimli yondashish;

ta'lim muassasalaridagi ilmiy-pedagogik faoliyat samaradorligini yanada oshirish va ma'naviy-ma'rifiy ishlarning g'oyaviy asoslarini mustahkamlash hamda ushbu yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlar tizimining akademik ilm-fan taraqqiyoti bilan

integratsiyalashuvini kuchaytirish,;

ijtimoiy-tarbiyaviy fanlar bo'yicha yangi avlod o'quv adabiyotlarini yaratish va ularni ta'lim-tarbiya jarayoniga tizimli tatbiq etish, ta'lim muassasalarini zamonaviy o'quv-metodik, ilmiy va yordamchi adabiyotlar bilan ta'minlash;

ta'lim tizimi va undan tashqaridagi faoliyatda ma'naviy-ma'rifiy yo'nalishdagi tadbirlarni tashkil etish, talabalarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish bo'yicha davlat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari va xususiy sektorning hamkorligini ta'minlash.

Ushbu masalalarning ijtimoiy fanlarni yangi bosqichga ko'tarish ehtiyojlari nuqtai nazaridan tahlili soha mutaxassislari mas'uliyatini oshirish bilan uzviy bog'liq ekanidan dalolat beradi. Bu borada ham nafaqat jamiyat, balki ilm-fan, xususan ijtimoiy fanlar yangilanishi o'z-o'zidan va muqarrar tarzda, inson modernizatsiyasini taqazo etayotgani, shubhasiz. Shu ma'noda, alloma Suqrotning "O'zgalarni o'zgartirmoqchi bo'lgan inson, avval o'zini o'zgartirishi lozim" degan fikri bejiz aytilmagan.

Bu esa, asl ijtimoiy fanlarning asoslarini o'rganish qanchalik zarur bo'lsa, ularning bugungi globallashuv, texnokratlashuv va axborotlashuv jarayonlari bilan bog'liq zamonaviy masalalari ham dolzarb vazifalarini bilib olish va erishilgan natijalarni hayotda qo'llash ko'nikmalarini hosil qilish ham shunchalik muhimligidan dalolat beradi. Ijtimoiy fanlarning ayrim kategoriya va qonunlari mavhum bo'lib qolgan, deya uni o'rganmay qo'yish yoki undan foydalanmaslik xato bo'lgani kabi, ba'zi mutaxassislarning davr talablarini aks ettirmaydigan, hayotdan yiroq tushunchalarga yopishib olishi va bunday pozitsiyadan voz kechmasligi ham, xuddi shunday yangilishligi, shubhasiz.

Keyingi yillarda boshqa sohalar qatori, bu jabhadagi yangilanish va o'zgarish, mavjud masalalar mohiyatini anglash, dolzarb vazifalarni aniqlash va ularning echimini topish masalasida ham yangicha ilmiy paradigmalar shakllanmoqda. Xalqimizning milliy tafakkuri, ijtimoiy fanlarning evolyusiyasi va dinamikasi, umumiy qonuniyatlari va o'ziga xos xususiyatlarini ana shu asosda chuqur va har tomonlama o'rganish, uning tushuncha va tamoyillari, rivojlanish yo'llari va samarali vositalarini aniqlash imkoni paydo bo'ldi.

Bu esa, xalqimizning asl tarixi va mustaqillikka erishish jarayoni, milliy taraqqiyot yo'lining mohiyati va ahamiyatini chuqur o'rganish, aholi, ayniqsa yosh avlod tafakkurida istiqloq g'oyalari, Vatanga muhabbat va sadoqat tuyg'ularini tarbiyalash eng ustivor va mas'uliyatli vazifamizga aylanganidan dalolat beradi. Davr talabi shunday, ijtimoiy fanlarning modernizatsiyasi va ularni milliy taraqqiyotning muhim omiliga aylantirish ehtiyojlari ham barchamizdan shuni talab qilmoqda.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. –T.: "O'zbekiston", 2022 yil

2. "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori.
<http://www.president.uz/uz/lists/view/>

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi.
<https://president.uz/oz/lists/view/3864>